

VỀ MỘT

NGƯỜI QUAN HỌ

ThS. NGUYỄN HỮU TOÀN*

1 - Trong tư cảm của tôi, có một người mà mỗi khi nói tới sự hồi sinh và phát triển của dân ca Quan họ, không ai có thể không nhắc tới - Người ấy (ông) là Lê Hồng Dương!

Vào đầu năm 2004, giữa lúc Sở Văn hoá - Thông tin Bắc Ninh đang đôn đáo chuẩn bị kỷ niệm 35 năm thành lập Đoàn dân ca Quan họ, thì sớm ngày 25/8/2003 (tức ngày 28/7 năm Quý Mùi), Ông đã khuất núi!

Thực tâm, tôi tự thấy mình rất "chông chênh" vị thế khi định viết một điều gì đó về Ông. Tuổi tác, tôi kém ông hơn ba chục. Tâm văn hoá, ông như đại thụ, tôi nhỏ nhoi ngược nhìn. Đã vậy, tôi cũng chỉ là một cán bộ được Ông lãnh đạo/chỉ bảo, khi Ông đương chức Trưởng Ty Văn hoá - Thông tin Hà Bắc, chưa đầy 3 năm... Vì thế, những hiểu biết của tôi về Ông, có được, phần nhiều là qua những người đã sống và làm việc cùng Ông trong một thời gian dài, hoặc qua các con Ông (con trai, con gái, nhất là các con rể) - những người bạn tôi.

Chông chênh vậy, nhưng tôi luôn chẳng

yên lòng khi chưa giải bày được một số suy nghĩ của mình về sự gắn bó và công lao của Ông với sự hồi sinh, phát triển của dân ca Quan họ. Nên tôi cứ mạnh dạn trình bày. Dù sao, cũng rất mong nhận được sự chia sẻ của những ai hằng mến yêu, mong mỗi dân ca Quan họ ngày càng phát triển vững bền và coi đây là nén tâm hương để tưởng niệm Ông.

2 - Có lẽ không nên liệt kê công lao, thành tích của Ông (từ đây xin được thành kính gọi Ông bằng chính danh xưng sinh thời của Ông, là Lê Hồng Dương, để tiện trình bày). Công lao và thành tích lớn lao của Lê Hồng Dương với sự nghiệp văn hoá xứ Bắc nói chung, với dân ca Quan họ nói riêng, đã được Đảng và Nhà nước ta, cả bạn bè quốc tế nữa, ghi nhận - Lê Hồng Dương đã được trao tặng Huân chương Chống Pháp hạng Nhì, Huân chương Chống Mỹ cứu nước hạng Nhất, Huân chương Lao động hạng ba, Huy hiệu 50 năm tuổi Đảng, Huy chương vì sự nghiệp

* CỤC DI SẢN VĂN HÓA

văn hoá quần chúng, Huy chương vì sự nghiệp bảo tồn văn hoá dân gian, Bằng khen của tổ chức Giáo dục, Khoa học và Văn hoá của Liên hợp quốc (UNESCO)... Điều quan trọng và cần thiết lúc này, hy vọng chúng ta sẽ làm được, là cùng nhau nhận ra những đặc sắc của tâm lực, trí lực Lê Hồng Dương đối với dân ca Quan họ, để từ đó học tập và phát huy.

Theo nghĩ suy ấy, chúng tôi xin được gợi nghĩ đôi ba vấn đề sau đây:

Thứ nhất, Lê Hồng Dương là người hết sức nhạy cảm, nhạy bén và đã luôn đứng đầu trong nhận thức về giá trị đặc sắc của dân ca Quan họ, đồng thời sớm nhận rõ nhiệm vụ của ngành Văn hoá - Thông tin đối với việc bảo vệ và phát huy giá trị di sản văn hoá dân ca Quan họ. Trong bài viết *Lời mở vào Lễ hội Bắc Ninh*, Giáo sư Trần Quốc Vượng đã hỏi cố: "Ở thập niên 60 thế kỷ XX "chống Mỹ cứu nước", anh Hồng Dương - Tỉnh uỷ viên từ thời chống Pháp, người rất tốt, mặc những "trục trặc" của thế sự, mặc bom đạn, mặc đói nghèo... mời tôi (và bạn bè, sinh viên của tôi) qua xứ Bắc 6 năm liền để có được Thời đá cũ Hà Bắc, "một Hà Bắc cổ trong lòng đất", "Xứ Bắc ngày xưa", "Hà Bắc ngàn năm văn hiến". Công lao và tên tuổi Hồng Dương với "văn hoá và phát triển" xứ Bắc hẳn không ai quên được!". Tương tự, quanh việc *kiên quyết* thành lập Đoàn dân ca Quan họ (1969), quyết tâm tổ chức khôi phục dân ca Quan họ, Lê Hồng Dương cùng các đồng chí, đồng nghiệp của mình đã không chỉ phải vượt qua biết bao gian khổ, khó khăn, mà còn phải chấp nhận/vượt qua những nhìn nhận, đánh giá thiếu thiện chí, bất cập của cấp trên, của cơ quan, của cả dư luận. Giờ đây, khi các hoạt động văn hóa - thông tin đã được đường lối "Xây dựng và phát triển nền văn hoá Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc" của Đảng sáng soi, khi *Luật di sản văn hoá* đã đang đi vào thực tiễn đời sống..., thì nhiều vấn đề mà Lê Hồng Dương từng ứng - đối trước đây, nếu nhắc lại, nhiều người chưa hẳn đã tin. Nói vậy hoàn toàn không phải là để trách cứ "ngày xưa", mà là để, một mặt chúng ta cần

khẳng định sự đúng đắn của chủ trương huy động toàn bộ sức người, sức của cho kháng chiến chống Mỹ cứu nước, nhưng mặt khác, rất cần đánh giá đúng đắn tầm nhìn và sự dũng cảm của Lê Hồng Dương trong công tác chỉ đạo và tổ chức phục hồi, bảo vệ và phát huy di sản văn hoá dân ca Quan họ.

Thứ hai, cần khẳng định Lê Hồng Dương là người có *năng lực đặc biệt* trong quá trình tổ chức các hoạt động phục hồi, bảo vệ và phát huy di sản văn hoá dân ca Quan họ. Chúng tôi thường hình dung/khẳng định Lê Hồng Dương, những năm tháng ấy, đúng là một vị tướng tài, đã huy động được các binh chủng hợp thành, với một thể trận thật tuyệt vời:

- Về tổ chức, Ông ráo riết xúc tiến thành lập *Đoàn dân ca Quan họ* để làm nòng cốt cho việc sưu tầm, giới thiệu dân ca Quan họ, bằng việc cử người tinh tường đi về các làng Quan họ tuyển lựa các thanh, thiếu niên có năng khiếu và say mê ca hát Quan họ. Rồi thành lập Đoàn. Rồi tổ chức đào tạo. Rồi đưa các "diễn viên" ấy đi xuống các làng, gặp các nghệ nhân mà học hỏi... Nhờ vậy, đến đầu những năm 70 của thế kỷ XX, lứa diễn viên đầu tiên của Đoàn dân ca Quan họ đã trưởng thành; "tiếng tăm" của Đoàn đã lan khắp gần xa.

- Về sưu tầm nghiên cứu, Lê Hồng Dương cũng rất tinh tường khi chọn lựa và đầu tư cho những Hồng Thao, Trần Linh Quý, cho các thành viên của bộ phận nghiên cứu Văn nghệ dân gian (của Ty Văn hoá Hà Bắc lúc đó) tiến hành điều tra, tư liệu hoá và từng bước *nghiên cứu tổng thể* di sản văn hoá Quan họ (âm nhạc, lời ca, sinh hoạt, phong tục tập quán... Quan họ). Nhờ vậy, mà sau đấy Hồng Thao, Trần Linh Quý rồi Lê Dành Khiêm, trở thành những tên tuổi khả kính trong nghiên cứu Quan họ, với những công trình nghiên cứu giàu tính khoa học. Cũng nhờ đấy, mà một "kho" tư liệu quý giá về dân ca Quan họ đã được xây dựng từ đầu những năm 70 ấy, được bảo quản và trao truyền cho hôm nay...

- Đặc biệt là khả năng *liên tài* của Lê Hồng Dương nhằm mục đích khôi phục, bảo vệ và phát huy giá trị di sản dân ca

Quan họ. Những tên tuổi lớn trong giới nghiên cứu văn hoá, văn nghệ, ở trong và ngoài nước, đều được/nhiệt tâm cùng Lê Hồng Dương tổ chức các cuộc nghiên cứu, hội thảo khoa học về Quan họ - Từ nước ngoài về có Trần Văn Khê; ở trong nước là những Văn Cao, Nguyễn Xuân Khoát, Tú Ngọc, Tô Ngọc Thanh, Trần Quốc Vượng... Dường như do yêu mến Lê Hồng Dương và do "say" Quan họ, nên các nhà văn hoá, khoa học ấy đã hợp sức giúp Lê Hồng Dương không chỉ làm thức dậy và sáng tỏ những giá trị độc đáo của dân ca Quan họ, mà còn quảng bá, giới thiệu di sản văn hoá đặc biệt này rộng khắp gần xa...

Thứ ba, cũng là để có được những hành xử trên, là một *phương pháp cách thức làm việc "rất Lê Hồng Dương"*. Sinh thời, Ông thường tâm sự: Công việc nhà nước thì miên man, vì thế, mỗi thời kỳ và mỗi người cần lựa chọn lấy một việc chính yếu để tập trung làm cho kỳ được (dĩ nhiên các việc khác vẫn phải giải quyết cho "trôi chảy"). Chỉ có như vậy, chúng ta mới hy vọng có những đóng góp nhất định cho sự nghiệp, cho mai sau. Quan sát cách thức làm việc của Lê Hồng Dương, thấy Ông đã hành động đúng như vậy. Chọn lựa Quan họ làm "nhiệm vụ trọng tâm", với cương vị một Trưởng Ty Văn hoá, Ông đã huy động sức mạnh tổng lực của ngành để giải quyết cho kỳ được, cho ra đời những sản phẩm đích thực như vừa sơ kể. Cũng như sau đây, Ông huy động lực lượng để thực hiện những công việc, theo Ông là rất đáng kể, như làm bộ *Hà Bắc ngàn năm văn hiến*, để nghiên cứu, giới thiệu tổng quan về lịch sử - văn hoá Hà Bắc, như làm bộ *Địa chí Hà Bắc* - một bộ địa chí (của một tỉnh) được biên soạn theo phương pháp mới có quy mô đồ sộ nhất, ra đời sớm nhất ở nước ta... Tên tuổi Lê Hồng Dương không chỉ gắn liền với Quan họ, mà còn gắn liền với những công trình ấy.

Phương pháp/cách thức suy nghĩ và tổ chức-hành động ấy của Lê Hồng Dương, theo tôi, đến hôm nay và sau này, hẳn vẫn rất đáng trân trọng và học tập - ít nhất là đối với những người hoạt động trên lĩnh vực văn hoá, văn nghệ, một lĩnh vực thường được

Nguyễn Hữu Toàn: *Về một người Quan họ*

xem là rất trừu tượng và phức tạp này.

— 3 - Trước đây, hôm nay, và ngay cả khi viết đến những dòng này, dường như tôi vẫn chưa hiểu biết gì nhiều về con người Lê Hồng Dương, về tâm văn hoá và nhân cách văn hoá Lê Hồng Dương!

Nguồn sức mạnh nào đã thôi thúc Ông, đã giúp Ông, ngay từ tuổi trẻ, cho đến lúc cuối đời, đã nhiệt tâm đến với cách mạng, đi làm cách mạng, làm văn hóa hằng say và hiệu quả đến vậy?

Trí tuệ nào, điểm tựa nào đã nâng Ông lên tầm cao văn hoá ấy, khiến Ông, giữa bao buồn vui, vẫn luôn thanh thản, vững vàng?

Còn nhiều câu hỏi nữa, mà tôi chưa thể lý giải. Cũng như giờ đây, tôi vẫn hết sức ngỡ ngàng khi nhớ lại, trước khi mất chừng 4 - 5 năm, Ông đã gần như bị lẫn hoàn toàn. Ngay đến các người con của Ông, Ông cũng không nhớ - Gặp họ, có lúc Ông ngoảnh đi, có lúc Ông chào chị, chào anh, lại hỏi anh (chị) ở đâu đến nhỉ... Vậy mà, thì thoảng lại thấy Ông lẩm nhẩm mấy lời ca Quan họ. Và, mỗi khi nghe một làn điệu dân ca Quan họ được phát trên đài, trên vô tuyến, nét mặt Ông lại rạng rỡ hẳn lên, miệng thì cứ nói cười ngây ngậy: "Quan họ đấy, Quan họ đấy!".

Vậy nên, xin mượn lời các bạn chiến đấu của Ông, dành cho Ông, trong giờ phút âm dương chia ngã, để kết thúc bài viết này. Rằng, Ông "một con người luôn tự xem mình có tỷ lệ máu Bắc Ninh vào loại nhiều nhất! Việc đầu tiên chuẩn bị cho chuyến đi xa hôm nay là chuyển hộ khẩu về Bắc Ninh!... Hộ khẩu chỉ cần với việc xin đất, chứ với dân Đọ Xá và thị xã thì dù ở bất cứ phương trời nào, đồng chí vẫn mãi mãi là người Bắc Ninh!"¹./.

N.H.T

Chú thích:

1 - Trích Lời diếu của đoàn đại biểu quân, dân, chính, Đảng thị xã Bắc Ninh thời kỳ 1946 - 1954, do ông Vũ Quang đọc tại lễ truy điệu ông Lê Hồng Dương, ngày 26/8/2003.